

Kirjallinen tiiliskivi Runebergista

Irma Sulkunen

Matti Klinge: *Poliittinen Runeberg*. WSOY 2004, 630 s.

Heti alkuun on sanottava, että emeritus professori Matti Klingen uusin kirjallinen tiiliskivi on lukemisen arvoinen. Vaikka tiiliskivet eivät sinänsä ole tavoiteltava tutkimuksen muoto ja vaikka tästäkin järkäleestä olisi sivuja voinut hyvin karsia sisällön siitä suuremmin kärsimättä, lukemisen ilo silti säilyi lähes läpi koko kirjan.

Nautittavan Topelius-teoksen *Idylli ja uhka* (1998) jälkeen Klingellä on vuorossa tämän vuoden merkkihenkilö, kansallisrunoilija Johan

Ludvig Runeberg, jota tekijä tarkastelee korostetun poliittisesta näkökulmasta. Näkökulman rajauksesta huolimatta teos ei ole, eikä pyrikään olemaan, temaattisesti etenevä looginen kokonaisuus. Pikemminkin se on rikas kooste Runebergistä, hänen henkilökohtaisesta ja kirjailijanelämästään sekä 1800-luvun Suomesta ja sen merkkihenkilöistä kansainvälisten aatevirtausten vaikutus kentässä. Moneen suuntaan risteilevä tarkastelutapa näkyy jo teoksen sisällysluettelossa, jossa Runebergin romanttiset ihastukset, perhe-elämä ja kirjallinen toiminta lomittuvat milloin Suomen tiede-elämän ja päivänpolttavien valtiollisten kysymysten, milloin

Euroopassa kuohuvien poliittisten tapahtumien tai kirjallisten virtausten kanssa.

Metodisena ratkaisuna elämänpiirejä sekoittava tarkastelutapa on antoisa ja yksittäiseen henkilöön kohdistuvassa syvätarkastelussa monesti ainoa mahdollinen. Tarkastelutapa on kuitenkin myös äärettömän vaikea eikä se aseta haastetta vain tekijälle vaan myös lukijalle, jonka on pystyttävä siirtyilemään nopeasti tasolta toiselle, silloittamaan näiden välisiä yhteyksiä ja seuraamaan tekijän ajatuskulkua usein vailla riittävää opastusta. Klingen Runeberg-kirjassa oivallusten rikkaus kuitenkin useimmiten palkitsee rakenteellisen logiikan näkyvyyden.

Klingen teosta ei kannata lukea myöskään varsinaisena elämäkertana vaan pikemminkin moneen suuntaan risteilevänä henkilöhistoriana, jonka keskeinen tulkinnallinen juonne kiertyy pääasiallisesti avaran aatehistoriallisesti ymmärrettyyn valtiopoliittikkaan. Toinen juonne muodostuu Runebergin tuotannon analyyseistä. Teemoista irtaantuvia sivupolkujakin esiintyy ja usein ne antavat kiinnostavaa lisäinformaatiota aikakaudesta, sen toimijoista ja aatevirtauksista. Näin ne tarkentavat sitä kulttuurista kenttää, jonka vaikutuspiirissä Runeberg toimi.

Erityinen paino *Poliittinen Runeberg*-teoksessa on Venäjän valtiollisessa ja kulttuurisessa kehityksessä, josta näkökulmasta Klinge tarkastelee myös Suomen kulloisiakin poliittisia kannanmuodostuksia. Näkökulma on usein yksittäisissä vaikuttajissa, joista Klinge rakentaa oivaltavia henkilökuvia. Nämä hän puolestaan sitoo olennaiseksi osaksi Runebergin toimintakenttää. Tengströmien lisäksi syventävän tarkastelun kohteeksi tulevat muun muassa Adolf Ivar Arwidsson, Anders Johan Lagus, Erik Gabriel Melartin ja Fredrik Cygnaeus. Vallankumoukselliseksi romantikoksi määritettyä Arwidssonia lukuun ottamatta kaikki näytetyvät poliittisen lojalismin vankkoina kannattajina. Aatteellis-kirjallisissa linjauksissa liikutaan puolestaan suvereenisti koko Euroopan alueella, joskin Ruotsilla on etenkin Runebergin tuotannon analyyseissa oma erityisroolinsa. Yksittäisten runojen erittelyssä Klingen laaja oppineisuus ja hänen notkeat kirjalliset päätelmänsä pääsevät parhaiten oikeuksiinsa.

Kuinka arvokkaat sukujuuret suurmies tarvitsee?

Tutkimuksellisen asetelman Klinge avaa viemällä lukijansa keskelle Venäjään 1808–1809

liitetyn Suomen poliittista uudelleenjärjestäytymistä, jota johtavaan verkostoon hän sitoo Runebergin monin henkilökohtaisin ja ideologisin säikein. Tärkeimpään rooliin nousevat Tengströmit, jonka vaikutusvaltaiseen sukupiiriin myös köyhä Runeberg isänsä puolelta kuului. Arkkipiispa Tengström oli Runebergin isän serkku ja suhde sukuun lujittui entisestään Runebergin avioiduttua Fredrika Tengströmin kanssa vuonna 1831.

Klingen sukhistoriallinen harrastuneisuus pääsee teoksen alkuluvuissa suorastaan valloilleen. Välistä tuntuu kuin Runebergille olisi pitänyt väen väkisin löytää arvokkaamat sukujuuret kuin mitä hänellä tosiasiaassa oli. Ikään kuin Runeberg ei olisi ollut köyhänä yhtä arvokas kuin ylempiin kerroksiin kuuluva. Hieman hämmentävältä tuntuu lukea arveluja siitä, miten ”Johan Ludvigin on alusta pitäen täytynyt olla tietoinen siitä, ettei hänen sukunsa ’oikeasti’ ollenkaan kuulunut köyhälistöön vaan että hänellä päinvastoin oli ollut ja oli läheisiä sukulaisia yhteiskunnan ylemmissä kerroksissa, nimenomaan sellaisia, jotka olivat osoittautuneet energisiksi ja eteenpäinpyrkiviksi.” (s. 24) Tai Klingen näkemystään siitä, että Runebergin erilaisista ”pääomista” tärkein oli syntyperän pääoma, ”käsitys siitä, että hän monien sukupiirinsä jäsenten tavoin oli tavallaan oikeutettu yhteiskunnalliseen etenemiseen, että hän ei omissa eikä muiden silmissä voinut olla ’nousukas’.” (s. 26)

Runebergin henkilöhistorian sitominen näihin lähtökohtiin on toki hyväksyttävä arvovalinta, mutta ei mitenkään ongelmaton. Kun Klinge katsoo Runebergin sukutaustatietoisuuden vaikuttaneen ratkaisevasti hänen nousuunsa kansalliseksi merkkimieheksi, olisi ollut hyvä nostaa kontrastiksi vaikkapa Elias Lönnrot, joka ei täyttänyt näitä kriteereitä, mutta joka silti korotettiin suurmieheksi. Ylipäätänsä koko suurmieskysymyksen kompleksisuus jää Klingen teoksessa laajemmin problematisoimatta. Miksi ja miten jotkut – myös Runeberg – tähän rooliin korotettiin? Käsittääkseni läheskään kaikki ei selity suotuisilla suhteilla ja sukuverkostoilla, ei edes loistavilla runoilijanlahjoilla. Voikin sanoa, että *Poliittinen Runeberg* on suurmiesinstituutioita uusintava, ei sitä kriittisesti arvioiva tai purkava teos.

Sukusiteiden kautta Klinge kytkee Runebergin siihen lojalistisen politiikan kenttään, jonka keskeisenä arkkitehtinä toimi juuri Jacob Tengström. Vakaat ja luottamukselliset suhteet Venäjään muodostivat autonomisen Suomen

olemassaolon perustan, jota rakennettiin ja varjeltiin henkilökohtaisin suhtein itse keisariin.

Tengströmin ohella professori E.G. Melartin, hänkin myöhemmin arkkipiispa, nousee Klingen tulkinnassa Suomen varhaisen kansallisen politiikan keskeiseksi muotoilijaksi ja keisarin uskolliseksi luottomieheksi. Varmasti Melartin oli keisarille ”unser Freund”, kuten Klinge tapaa usein tähdentää, ja varmasti hänen tavoitteenaan oli suojata Suomen suotuisasti alkanut kehitys Venäjän keisarikunnan yhteydessä, mutta tuskin hänen kansallisen ajattelunsa koko kirjo ohjautui tästä pyrkimyksestä. Esimerkiksi Melartinin lyhyeksi jäänyt toiminta-aika Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehenä antaa hänen motiiveistaan vivahteikkaamman kuvan, samoin se, että Melartin oli Arwidssonin karkotuksen yhteydessä osoittanut poikkeuksellisen avointa ystävän lojaaliutta myös hänelle. Sama inhimillisten intrigien ja motiivien moninaisuus koskee varmasti myös teoksen päähenkilöä, Johan Ludvig Runebergia.

Historialliset prosessit julkisen vallankäytön näkökulmasta

Teoksen nimen mukaisesti Klingen Runeberg oli perin poliittinen kirjailija ja tekijän valitsemasta näkökulmasta tähän ei ole juuri vastaan-sanomista. Tuon ajan Suomessa lähes jokainen julkinen esiintyminen oli poliittinen teko eikä Runeberg ollut tässä suhteessa mikään poikkeus, pikemminkin päinvastoin. Hän esiintyi poliittisesti ja häntä tulkittiin poliittisesti.

Sen sijaan siitä, miten tietoista toiminta kulloinkin oli, voi olla eri mieltä. Oma käsitykseni on, että ilmeisessä rationaalisuudessaankin myös Runebergin toiminta saattoi usein olla melko tiedostamatonta. Samoin kuin monet muut, myös hän sovitti ehkä hyvinkin vaistonvaraisesti toimintaansa niihin poliittisiin reunaehtoihin, jotka Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun alkupuolella olivat yleisesti tunnistettavissa. Myös mielipiteen muutokset saattoivat yhtä hyvin olla aitoa hapuilua kuin tietoista laskelmointia. Ylipäätänsä siitä, miten Runeberg julkisesti toimi, ei käsittääkseen voi suoraan johtaa, mitä hän sisimmässään ajatteli ja mitä ehkä pohjimmaltaan tavoitteli. Vaikka

suurmieskanonisaatio onkin peittänyt epäjohdonmukaisuudet, ei sitä välttämättä tarvitsisi tutkimuksen tehdä.

Muutenkin näkisin 1800-luvun Suomen aatteellis-poliittisen kentän Klingeä monitahoisempana, samoin Runebergin persoonan ja hänen teostensa vastaanoton. Muun muassa se, että Runeberg ei kuulunut Kirjallisuuden Seuran sisä- eikä paljolti ulkopiiriinkään (vaikka Klinge näin otaksuu), viestii kentän rikkonaisuudesta. Se, ettei tämä moninaisuus käy ilmi Klingen Runeberg-teoksesta, johtuu luonnollisesti tekijän valitsemasta näkökulmasta, eikä sinällään ole mikään puute.

Kun historiallisia prosesseja tarkastelee korostetusti julkisen vallankäytön näkökulmasta, ruohonjuuritason ilmiöt jäävät helposti erittelemättä ja tapahtumien monisäikeisyys havaitsematta. Niin kutsutut suuret linjat voivat sen sijaan piirtyä vastaanansanomattoman selkeinä.

Lukijan kannalta olisi kuitenkin ollut hyvä, jos tarkastelu- ja tulkintatapa olisi tehty teoksessa näkyväksi. Tällöin välttyttäisiin ainakin joiltakin tekstin synnyttämillä vastaväitteiltä. Esimerkiksi Runebergin roolin suomalaisen identiteetin luomisessa voi oikeutetusti katsoa korostuvan liikaa, kun rinnalla ei kuljeteta koko muuta kansallisten vaikuttajien kenttää. Samoin takakannen luonnehdintaa ”Suomi isänmaana on pitkälti kansallisrunoilija Runebergin luomus” voi pitää puhtaana retorisenä pelkistykseenä, kun isänmaan konstruoijista ei marssiteta yhtäläisinä toimijoina Runebergin rinnalle muita kuin traditionaaliseen suurmieskulttiin kuuluvat.

Tutkijana harmittavimpana pidin kuitenkin sitä, ettei teosta ollut viitteistetty. Kattava lukukohtainen kirjallisuusluettelo kyllä auttaa jäljittämään Klingen käyttämää aineistoa, mutta hyödyllistä olisi ollut myös osoittaa, miten sinänsä hyvin stimuloivat väitteet tutkimuksellisesti perustellaan. Edes harvalla viitteistyksellä varustettuna kiinnostava ja tietorikas *Poliittinen Runeberg* olisi tarjonnut nyt esitettyä avoimemat mahdollisuudet tieteelliseen jatkokeskusteluun. Sen Klingen tämäkin teos epäilemättä ansaitsee.

Kirjoittaja on Suomen historian professori Tampereen yliopistossa.